

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

© Яремко Л.А., 2007

Досліджується формування регіональної інноваційної системи в транзитивній економіці із врахуванням вимог безпечного розвитку. Подаються пропозиції щодо базових засад формування регіональної інноваційної системи, елементів її інфраструктури та оптимальних умов реалізації. Обґрунтовується роль державних органів управління в цьому процесі. Розглядається важливість інноваційного розвитку регіону з точки зору забезпечення економічної безпеки.

Formation of regional innovative system in transition economy concerning the conditions of safe development is analyzed in the article. Basic ways of regional innovative system forming, the elements of its infrastructure, and optimal conditions of realization are described. The role of state authorities in this process is substantiated.

Постановка проблеми

Інноваційний розвиток став імперативом сьогодення. Він виконує роль двигуна соціально-економічного розвитку сучасного світу. Успіхи чи неуспіхи країн та регіонів визначаються передусім станом інноваційної сфери. Їх перспектива залежить від того, наскільки успішно вдалося задіяти інноваційні механізми, забезпечити їх надійне функціонування, поставити на службу поступу суспільства та територіальних громад. Інноваційна діяльність стала об'єктом спеціальної державної політики, підтримується творенням та примноженням інтелектуального капіталу, розвитком відповідної інфраструктури та фінансовими ресурсами. Вона активно досліджується науковцями. Було встановлено, що вона успішно розвивається в рамках національної інноваційної системи (НІС).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значний внесок в розвиток концепції НІС зробили швед Б. Лундвалл, англієць К. Фрімен, американець Р. Нельсон, росіянка Н. Іванова. Успіх розвинених країн світу справедливо пов'язується із створенням ефективно діючої НІС, сутність якої виражається тричленною формулою “наука (продукування інновацій) – комерціалізація інновацій – виробництво (реалізація інновацій).

Останнім часом інтерес науковців і політиків все більше привертають економічні регіони, а також інноваційні процеси, що в них відбуваються. Стає все більш очевидним, що їх зародження здійснюється на найнижчому рівні економічної ієрархії – в громадах та регіонах. Саме тут створюється найсприятливіше середовище для новаторської діяльності, що стимулюється і розвивається зусиллям бізнесу, громади та регіональної влади. В умовах господарської глобалізації, що веде до втрати державою частини своїх контрольно-економічних повноважень, ініціатива поступово переходить до регіонів. Соціально-економічний прогрес, забезпечуваний значною мірою за рахунок міжнародної господарської співпраці, досягається об'єднанням зусиль та координацією діяльності регіональних бізнесових еліт, професійних об'єднань працівників та регіональної влади. Місцеві ініціативи здатні надавати додаткові і значні імпульси інноваційному розвитку.

З огляду на це надзвичайно актуальною стає розробка регіональних інноваційних програм. Сьогодні вони є обов'язковим елементом прогресивного регіонального розвитку. Їх головна особливість і корисність полягає у врахуванні місцевих умов та специфіки, зокрема, потреб підприємств і галузей в інноваціях та існуючого науково-технічного потенціалу. Вони здебільшого ґрунтуються на використанні SWOT-аналізу, що передбачає з'ясування сильних та слабких сторін, виявлення шансів та загроз інноваційній діяльності в регіонах. Особливої уваги вимагає останнє –

запобігання загрозам, що виникають від взаємодії з іноземними партнерами, які переслідують при цьому власні комерційні інтереси. Вони нерідко можуть реалізовуватися і за рахунок партнера.

Закономірності регіональної інноваційної діяльності активно досліджуються західними економістами, які, зокрема, виражають потреби більш з регіоналізованої економіки Європейського Союзу. Серед них варто відзначити дослідження німецьких економістів Й. Гуке, Г. Вольманна, поляка К. Матусяка. Подібні дослідження проводяться і в Україні. Так, відомі напрацювання В. Денисюка, Є. Лазаревої, Т. Угнашкіної. Проте цілий ряд проблем, як це буває на початковому етапі дослідження, потребують свого вирішення. До них, зокрема, належить інституційне забезпечення регіональної інноваційної діяльності.

Постановка цілей

Мета роботи полягає у з'ясуванні закономірностей формування регіональної інноваційної системи в транзитивній економіці України із врахуванням вимог безпечного її розвитку.

Виклад основного матеріалу

Справедливим є твердження про низький ступінь активності та результативності інноваційних процесів в країні [1]. Однією із причин цього, можливо найважливішою, є слабкість, недостатня увага з боку урядовців та вітчизняних науковців до регіонального інноваційного розвитку. Ситуація вимагає негайного реагування та виправлення, передусім з боку дослідників, вивчення досвіду успішних зарубіжних країн.

Важливим науковим здобутком у цій сфері стало створення *концепції регіональної інноваційної системи (РІС)*. Відповідно до неї поступальний регіональний інноваційний розвиток потребує формування та забезпечення успішного функціонування РІС. К. Матусяк визначає її як "...публічно-приватний форум співпраці бізнес-світу, адміністрації самоуправління та держави, науково-дослідницькі та навчальні організації, а також недержавні організації, які дають можливість активізувати місцеві чинники росту та краще використовувати засоби" [2]. Ця концепція вже знайшла своє підтвердження життям і успішно реалізується на практиці у багатьох країнах Європи, зокрема Європейського Союзу. Тому вона може бути використана в Україні для розбудови РІС, за умови врахування національних особливостей. Такими, на нашу думку, є:

- нерозвиненість ринкових інституцій;
- відсутність конституційно-правових засад формування та функціонування регіональних економік;
- брак розуміння владою і бізнесом вирішального значення новаторства для успішного розвитку країни та регіонів в умовах "відкритої економіки" і глобальної конкуренції;
- недостатнє використання зовнішніх ресурсів інноваційного розвитку;
- дефіцит дійового захисту національних та регіональних інтересів у сфері інновацій.

Розбудова РІС є складною, дорогою і довготривалою справою, до того ж, абсолютно необхідною. Це подвійно справедливо для країни, яка має амбіційні плани зайняти „місце під сонцем" у світовій господарській системі.

Формування РІС передбачає розв'язання чотирьох блоків завдань.

Блок перший – створення системи заохочення та стимулювання учасників (у тому числі і потенційних) інноваційного процесу. Він включає такі основні заходи: формування "інноваційної ідеології", запровадження податкових пільг, використання митно-тарифних регуляторів.

На першому місці серед пропонованих заходів знаходиться формування в суспільстві "інноваційної ідеології". Йдеться про усвідомлення необхідності та безальтернативності постійних нововведень в технологічній, економічній та соціальній сферах суспільного життя, бачення майбутнього лише на шляху інноваційного розвитку. "Інноваційне виховання" має поширюватися на всі верстви населення, починаючи з високопосадовців у владі та бізнесі і закінчуючи виконавцями та школярами. "Для цього освіта і система виховання повинні переорієнтуватися на формування у дитини, молодої людини інноваційного типу мислення і готовності до інноваційного типу дій" [3]. В цьому якраз і полягає одна з особливостей вітчизняного розвитку. Ринкова економіка формує відповідну ринкову культуру, яку віддавна сповідують західні суспільства. Складовою цієї культури є визнання універсальності конкурентної поведінки та постійного пошуку нових шляхів здобуття конкурентних переваг з метою отримання додаткових вигод. Цю ідеологію нам потрібно зараз поширювати, замінюючи нею радянські стереотипи мислення і поведінки.

Поряд із зазначеним, інноваційна діяльність вимагає заохочення та стимулювання господарських суб'єктів. Це пояснюється двома обставинами. По-перше, людині властивий поведінковий консерватизм. Новаторська діяльність порушує усталений спосіб життя (комерційної поведінки), вимагає додаткових зусиль, несе із собою нові ризики і загрози. По-друге, ця діяльність вимагає додаткових витрат і значних коштів, зокрема, коли йдеться про розробку інновацій. Тому для подолання своєрідної “інноваційної пасивності” та заохочення нововведень необхідне державне стимулювання. Ще Ф. Енгельс іронічно зауважував, що найбільш чутливим місцем буржуа є його гаманець. Впливаючи на останній, можна зробити підприємця чутливим і схильним до інновацій.

Найбільш дієвим інструментом впливу “на гаманець” є податкові пільги, які можуть створювати додаткові ресурси для інноваційної діяльності. За обмеженості інших ресурсів, що притаманно транзитивним економікам пострадянського типу, вони виявляються достатньо результативним засобом впливу на підприємство. Як зазначає відомий фінансист, професор В. Загорський, “...у сфері регулятивного впливу держави на модернізацію та стимулювання інноваційно-інвестиційних процесів пільги залишаються чи не єдиним дієвим та достатньо ефективним інструментом впливу. При цьому фіскальна ефективність пільг є високою” [4]. До податкових пільг безпосередньо належать митно-тарифні регулятори, які по суті є різновидом податкових стягнень.

Блок другий – включає заходи з формування інноваційної інфраструктури в регіонах. Вона представлена цілою низкою інституцій, що забезпечують функціонування інноваційної сфери. Це такі групи закладів:

- освітні установи, які здійснюють підготовку кадрів інноваторів, формують людський та інтелектуальний капітали;
- виробники технологій: університети, науково-дослідні інститути і лабораторії, венчурні фірми;
- інформаційна мережа нововведень;
- центри комерціалізації технологій;
- фінансово-кредитні установи, що здійснюють забезпечення інноваторів коштами.

Звичайно, не кожному регіону під силу сформувати власний повний “джентльменський набір” інноваційних інституцій, хоча б з огляду на різну (стартову) забезпеченість науково-технічним ресурсом, різні рівні економічного розвитку. Тоді беруть до уваги користування закладами інших регіонів, включно іноземних.

Коротко охарактеризуємо дві групи закладів із вищенаведених, які не отримали належного висвітлення в літературі. Першою з них є інформаційна мережа нововведень. Це інформаційно-пошукова система для забезпечення інноваційної діяльності. Вона концентрує науково-технічну, патентну, економічну, нормативну та іншу інформацію; містить інформаційне забезпечення регіонального управління на усіх рівнях; створює можливість оперативного доступу господарюючих суб'єктів до бази даних не лише цього, а й інших регіонів та центру. Її праобразом слугує створена в Західному науковому центрі НАН і МОН України інформаційна експертна система управління інноваційно-інвестиційною діяльністю в регіоні.

Вона містить, зокрема, такі блоки даних [5]:

- інформацію про окремі завершені НДДКР, ступінь їх готовності до впровадження;
- відомості про діяльність розміщених на території регіону науково-дослідних, конструкторських організацій, оцінку їх науково-технічного потенціалу, отримані результати;
- дані про чисельність і структуру наукових кадрів і насамперед кадрів вищої кваліфікації, напрями та результати їх діяльності.

Для постійного спостереження за розвитком наукового потенціалу і пошуку потрібної інформації розроблено програму Passport.

Другу групу закладів представляють центри впровадження технологій. Вони вперше були застосовані в США, де і пройшли успішну, більш ніж столітню апробацію в сільському господарстві у вигляді “служб запровадження” агротехнологій та техніки. Сьогодні, за аналогією з ними, створено “Національну мережу” центрів впровадження нових технологій для промислових виробників. Вони утримуються за дольовим принципом державою, штатами і муніципалітетами. Центри у своїй діяльності спираються на місцеві університети, які і пропонують переважно свої розробки. Мережа особливо корисна малим і середнім підприємствам, які отримують інформацію та доступ до нових технологій [6]. Сьогодні ця практика запозичена і використовується іншими країнами.

Блок *третій* містить заходи з формування регіонального інноваційного клімату (за аналогією з інвестиційним). Рамки статті не дають можливості дати йому розгорнуту характеристику, тому обмежимося визначенням його основних складових. Такими є:

- особливе (сприятливе) ставлення влади до новаторів, заохочення до створення на території регіону дослідницьких центрів транснаціональних корпорацій (ТНК) і промислово-фінансових груп (ФПГ), зокрема, іноземних;
- зниження бюрократичних бар'єрів щодо створення інноваційних структур та їх підрозділів;
- присутність достатнього попиту на технологічномістку продукцію – як інвестиційну, так і споживчу – включно з боку держави (державні замовлення);
- наявність розвиненої інноваційної інфраструктури, кваліфікованих кадрів;
- позитивна динаміка економічного розвитку.

Сприятливий інноваційний клімат є важливою передумовою розвитку інноваційної сфери.

І, нарешті, *блок четвертий*, чи не найважливіший з-поміж інших, позаяк уможлиблює їх використання. Йдеться про фінансування інноваційної діяльності. У транзитивних економіках – це камінь спотикання. В умовах хронічного браку коштів найбільше потерпає саме дослідницький сектор. При встановленій законодавчій нормі його державного фінансування в Україні в межах 1,7 % ВВП фактичні витрати в останні роки не перевищували 0,5 %. “Компенсувати” державну неспроможність належить на регіональному рівні шляхом підключення коштів бізнесових структур, пошуку та залучення зарубіжних капіталів (замовлення на наукові розробки, розміщення дослідних центрів), використання іноземних грантів.

Розбудова РІС виступає забезпеченням регіону від низки серйозних соціально-економічних небезпек. До них належать небезпека технологічного відставання регіону, втрата кваліфікованих кадрів і населення на користь більш розвинених регіонів та зарубіжжя, вплив бізнесу на інші території, – а це прямий шлях до набуття статусу депресивного регіону.

Висновки

Сьогодні на часі формування регіональних інноваційних систем, які слід трактувати як центральну проблему розвитку українських регіонів. Її актуальність полягає у тому, що створення РІС виступає чи не єдиним способом виживання у глобалізованому світі, який реалізується через глобальну конкуренцію і створює значні загрози для країн та їх регіонів.

Перспективи подальших досліджень

Інноваційний розвиток стає надійним засобом забезпечення територіальних економік та громад перед численними соціально-економічними загрозами і необхідною передумовою соціально-економічного поступу. Тому дослідження чинників, що забезпечують активний інноваційний розвиток, аналіз потенційних загроз внаслідок технологічного відставання регіону як від інших країн, так і сусідніх регіонів, створить можливості для сталого економічного розвитку території.

1. Лазарева Є. Система інноваційних характеристик соціально-економічного потенціалу регіону // *Управління інноваційним процесом в Україні: Проблеми. Перспективи. Ризики: Збірник тез доп.* – Львів: Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2006. – С. 337.
2. Матусяк К. Децентралізація інноваційної політики – роль бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів: Матеріали Міжнародної конференції “Наука, інновації та регіональний розвиток”. – 23–25 травня 2005 року. – Львів: Видавничо-поліграфічний відділ ЛьвЦНТЕІ, 2005. – С. 178.
3. Кремень В. Формувати людину інноваційної культури // *Урядовий кур'єр.* – 28 квітня 2006 року. – С. 7.
4. Загорський В. Податки для конкурентоспроможної економіки // *Дзеркало тижня.* – 29 квітня 2006 року. – С. 12.
5. Дуцяк І. С., Батюк І. Г. Роль регіональних наукових центрів у формуванні інноваційної інфраструктури: Матеріали Міжнародної конференції “Наука, інновації та регіональний розвиток”. – С. 103–104.
6. Зуев А., Мясникова Л. Економіка постмодерна // *РИСК.* – 2001. – IV. – С. 89.